

A szerkesztőbizottság tagjai:

BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECSEI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ,
KÜLLŐS IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY
FERENC, SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:

VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:

BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

Számunk szerkesztésében PÓCS ÉVA közreműködött.

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1097 Budapest IX.

Tóth Kálmán utca 4. Telefon: +36 1 224-6782

e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

<i>NÉMETH Ildikó:</i> Boszorkányos szomszédság. Esettanulmány egy 1630. évi soproni boszorkányper kapcsán	365
<i>ILYEFALVI Emese:</i> Textualizációs eljárások, tipológiai kísérletek, digitális adatbázisok. Az összehasonlító szövegfolklorisztikai kutatások jövője a ráolvasások tükrében	383
<i>BALATONYI Judit:</i> <i>Communitasok</i> és versengő diskurzusok a gyimesből induló pünkösdi gyalogos zárándoklaton	416
<i>HESZ Ágnes:</i> Egy ravatalozó története: a temetkezési rítusok modernizációjának fogadtatása egy erdélyi faluközösségben	439
<i>MIRJAM Mencej:</i> Kísérletek az egyetemen	455
<i>LAURA Jiga Iliescu:</i> Por a szentek szeméből – kísérlet egy rejtett rítus rekonstrukciójára	475
<i>PETI Lehel:</i> A pünkösdzimusra való áttérés okai és funkciói egy moldvai roma közösségben	485

Viták, vélemények

<i>FODOR István:</i> Sámánok voltak-e táltosaink? Megjegyzések Pócs Éva dolgozatához	510
<i>WILHELM Gábor:</i> A honfoglalás kori ősvallás az összehasonlítás tükrében – Reflexió Pócs Éva tanulmányára	524

Könyismertetések

Shimamura, Ippai: <i>The Roots Seekers. Shamanism and Ethnicity among the mongol Buryats</i> (<i>Mátéffy Atilla</i>), Wilhelm Gábor: <i>Sámántárgyak. Diószegi Vilmos gyűjteménye</i> (<i>Mészáros Csaba</i>), Fedeles Tamás: „Isten nevében utaztunk” (<i>Balatonyi Judit</i>), Tánczos Vilmos: <i>Csiksomlyó a népi vallásosságban</i> (<i>Mohay Tamás</i>), Iancu Laura: <i>Vallás Magyarfaluban</i> (<i>Mohay Tamás</i>), Barna Gábor: <i>Vallási néprajzi tanulmányok</i> (<i>Gyöngyössy Orsolya</i>), Liszka József: <i>Szent Háromság egy Isten dicsőségére...</i> (<i>Klamár Zoltán</i>), Terdik Szilveszter – Bara Júlia: „...kincseiből újat és régít hoz elő” (<i>Szacsavay Éva</i>), Hesz Ágnes – Pócs Éva (szerk.): <i>Orvosistenektől a hortikulturális utópiáig</i> (<i>Tamás Ildikó</i>), <i>Az Érd-ófalui Szent Mihály-templom műemléki helyreállítása és Historia Domusa</i> (<i>Bárth János</i>), Gagy József: <i>Hiedelemszövegek Székelyföldről</i> (<i>Czégényi Dóra</i>), Hála József: <i>Különös kövek, csodás csontok</i> (<i>Lukács László</i>), Kiss Bálint <i>lelkipásztor élete és munkássága /1772-1853/</i> (<i>Bognár Szabina</i>), Nagy Ilona: <i>A Grimm-meséktől a modern mondákig</i> (<i>Havay Viktória</i>), Tuba Márta: <i>A tündérmese szövegtípusa</i> (<i>Völg Vilmós</i>), Sápy Szilvia: <i>Halotti búcsúztatók</i> (<i>Szigeti Jenő</i>), Lukács László: <i>Objekte, Lebensformen, Volksbräuche</i> (<i>Kisbán Eszter</i>), Liszka József: <i>Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából</i> (<i>Gráfik Imre</i>), Paládi-Kovács Attila: <i>Népek, térségek, hagyományok</i> (<i>Petercsák Tivadar</i>), <i>Tizedesek, utcacapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében</i> (<i>Gráfik Imre</i>), Vargyas Lajos <i>művelődéspolitikai írásai</i> (<i>Mikos Éva</i>)	533
--	-----

Wilhelm Gábor: Sámántárgyak. Diószegi Vilmos gyűjteménye/ Shamanic Objects. Vilmos Diószegi's collection. Budapest: Néprajzi Múzeum. 2016. 116 p.

Mészáros Csaba

Sokféleképpen gyakorolhat hatást az utókorra egy szaktudós. Nyomot hagyhat hátrahagyott munkáival, tanulmányaival, amelyek nemcsak hivatkozási, de igazodási pontokká válhatnak a következő generációk számára. Ám lehet kiváló tanár is, aki tanítványai (és azok munkái) által hagy nyomot szaktudományában. Vannak azonban olyan kutatók is, aki mindezekén túl, személyes példaadásukkal, életükkel válnak egy következő kutatói nemzedék számára meghatározó alakká, vonzó, izgalmas személyiséggé. Diószegi Vilmos munkássága és élete kétségkívül igen jelentős hatást gyakorolt arra a tucatnyi hazai néprajzkutatóra, akik Szibériában végezték terepmunkájukat az elmúlt 50 évben. Sokunk számára legalább akkora élmény volt Diószegi Vilmos szibériai útinaplóit vagy személyes hangú szovjetunióbeli útleírásait olvasni, mint éppen a sámánizmus maradványainak rekonstrukciójáról, vagy éppen egy-egy sámánizmushoz köthető jelenség etnikus sajátosságairól írott tanulmányát kézbe venni.

Diószegi Vilmos nemcsak elkötelezett híve volt a sámánizmus és egyúttal a magyar néphit régi ségeinek kutatásának, de mélyen meg volt győződve arról is, hogy e témák lelkiismeretes kutatásához elengedhetetlen a Szibériában fellelhető releváns kortárs és történeti néprajzi adatok felhalmozása is. Ekképpen számára minden olyan adat, amely a szibériai sámánizmus jelenségköréhez kapcsolódott érdekes és értékes forrásnak bizonyult. Fényképek, feljegyzések, kimásolt katalóguscédulák, kijegyzetelt könyvek mellett Diószegi Vilmos már a legkorábbi szibériai kutatásai során is igyekezett tárgyak által dokumentálni a sámánok tevékenységét. Mindezt egy olyan szigorú módszertan szerint tette, amelynek alapvonásait már 1954-ben publikálta, és amely lényegét tekintve csak jelentéktelen mértékben változott Diószegi élete során. Wilhelm Gábor a tárgykatalógus bevezető tanulmányában pontosan fogalmazza meg Diószegi kutatási programjának lényegét: „Diószegi Vilmos a sámánizmussal, illetve a hitvilággal kapcsolatos vizsgálataiban végig az adott hiedelemelemek vagy -rendszerek etnikus jellegzetességeire összpontosított, és ezt az egyes tanulmányozott etnikumok, etnikai csoportok stb. egymással való történeti viszonyai alapján igyekezett megállapítani. Mindehhez az egyes társadalmak bizonyos kulturális vonásainak egymással való összefüggései adtak fogódzót számára. Úgy gondolta, hogy az egyes elemek közötti eltérések nem esetlegesek, hanem az egyes etnikumok vagy alcsoportjaik történetéről szólnak” (Wilhelm 2016:11).

E következetesen végigvitt módszertannak köszönhetően Diószegi Vilmos tudományos munkássága rendkívül egységes jelleget ölt. Ez az egységes jelleg abban áll, hogy Diószegi egy jól meghatározott *cél* érdekében, a célnak megfelelő *módszertan* szerint halmozott fel néprajzi *adatok*. E kutatás program e három egymással összeforrott és egymással kölcsönhatásban lévő eleme: vagyis a célja, a módszertana és az adatai eltérő mértékben bizonyultak időtállóknak az elmúlt fél évszázad alatt.

Éppen az Ethnographia egyik legutóbbi kötetében (2017. 1.) látott napvilágot Pócs Éva azon tanulmánya, amely kritikus hangvétellel közelíti meg Diószegi Vilmos – a magyar hiedelemvilág egyes elemeit ázsiai, szibériai párhuzamokkal magyarázó – kutatási eredményeit. Diószegi etnikumokra összpontosító, és az interetnikus viszonyokat történeti szempontból megragadni kívánó módszertana (amely korábban nemcsak naprakész volt, hanem a Szovjetunió közegében jószerével elvárt is) ma már szintén több kérdést vet fel, mint ahány választ ad. Ám a Diószegi Vilmos által létrehozott, a sámánizmus jelenségkörére vonatkozó archívum és tárgygyűjtemény, amely egyrészt a Néprajzi Múzeumban, másrészt az MTA BTK Néprajztudományi és Zenetudományi Intézetében található, olyan tudományos értéket képvisel, amely fölött sokkal kevésbé járt el az idő.

Ezen archivális hagyatéknak egyes részeit könnyebb, más részeit nehezebb gondolni. Míg a Néprajztudományi Intézetben őrzött hangfelvételek lejegyzése, lefordítása, közlése és értelmezése kapcsán még rengeteg tennivaló akad, addig a Néprajzi Múzeumban őrzött tárgyak katalógusa méltóképpen vonja be újból a tudományos diskurzusba Diószegi Vilmos örökségét.

A Wilhelm Gábor által jegyzett tárgykatalógus, ahogy azt a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai általában teszik, nem válogatást közöl, hanem teljességében mutatja a Diószegi Vilmos által Mongóliából és Dél-Szibériából elhozott sámantárgyakat. A sámantárgyak túlnyomó többsége Mongóliából származik, a szibériai kollekció sokkal kisebb és esetlegesebb. Ez nem azzal magyarázható, hogy Diószegi Vilmos alaposabb, mélyebb kutatást végzett volna Mongóliában, mint Szibériában, hanem azzal, hogy a magyar tudományos élet – köszönhetően Bjambiin Rincsennek, a Mongol Tudományos Akadémia egyik alapító tagjának, aki 1956-ban Diószegi mesterénél, Ligeti Lajosnál doktorált az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen – kiváló kapcsolatokkal és kutatási lehetőségekkel rendelkezett az 1960-as években Mongóliában. Diószegi tényleges néprajzi terepmunkát összesen alig egy hónapig végzett Mongóliában, és azt is megszakításokkal. A leghosszabb idő, amit egyhuzamban terepen töltött, az a június 22. és július 5. közötti két hét volt, amely alatt Diószegi Mongólia északnyugati részén darhatok és tofák között Hövszgül-megyében Rencsin-Lhümbejárásban végzett terepmunkát.

Ennek megfelelően a gyűjtött (és a katalógusban bemutatott) sámantárgyak többsége erről a tereletről származik. Diószegi Vilmos elhivatottságát mutatja, hogy számára ez a rövid idő is elegendőnek bizonyult teljes tárgyegyüttesek felkutatására, megszerzésére és a Magyarországra szállítás megszervezésére. E tárgyak – Diószegi Vilmos leírása szerint – nem praktizáló sámánok sajátjai voltak, hanem sámánsirokból kerültek elő. Ma már természetesen aggályosnak tűnik a tárgyak eképpen való beszerzése – de a kor extenzív kutatási igénye, illetve a rendkívül behatárolt és erősen kontrollált kutatási közeg nem is tette volna lehetővé azt, hogy Diószegi Vilmos hosszas állomásozó terepmunka eredményeképpen gyűjtse össze (mai etikai igényeinket is kielégítő módon) azt a gazdag gyűjteményt, amelyet ma Néprajzi Múzeum őriz.

Végezetül hadd ajánljam az érdeklődők figyelmébe ezt az igényesen kiállított, szépen szerkesztett katalógust, amelynek legalább annyira erénye számos, eddig még publikálatlan, nyilvánosságot nem kapott tárgy leírásának és fotójának közlése, mint az értő és alapos bevezető tanulmány, amelyet Wilhelm Gábor szövegezett meg.

Fedeles Tamás: „Isten nevében utazunk.” Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban. Pécs: Kronosz Kiadó. 2015. 354 p.

Balatonyi Judit

Fedeles Tamás új monográfiája a tudományos ismeretterjesztés műfajában, közérthető stílusban kíván hozzájárulni a középkori vallásos indíttatású utazások – zarándoklatok, búcsújárások és az érintett kegyhelyek – a magyarországi kutatásban méltatlanul elhanyagolt tágabb témájához. Pierre André Sigal magyar nyelven is hozzáférhető európai középkori zarándoklatokat bemutató rövidebb írása és Csukovits Enikő külföldi magyar zarándokutak forrásait feltáró és feldolgozó munkája után egy újabb, átfogó, kiegészítő jellegű munkával van dolgunk (Sigal, Pierre André: *Isten vándorai. Középkori zarándoklatok és zarándokok*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989; Csukovits Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003). A kiegészítés, továbbgondolás szándéka Fedeles Tamás könyvének több témájában is megjelenik, Csukovits Enikő